Р Е Ц Е Н З И Я

от проф. д-р Енчо Герганов,

Департамент по когнитивна наука и психология, Нов български университет

за дисертационния труд ***ЧЕТИВНАТА ГРАМОТНОСТ НА УЧЕНИЦИТЕ В СРЕДНОТО УЧИЛИЩЕ – ДИДАКТИЧЕСКИ ИЗМЕРЕНИЯ***

на проф. д-р Таня Иванова Борисова

Дисертацията е представена за защита с цел получаване на научната степен **"ДОКТОР НА НАУКИТЕ"**

в област на висше образование 1. Педагогически науки,

професионално направление 1.2. Педагогика

Представеният за защита дисертационен труд е посветен на изключително актуалния проблем за четивната грамотност на учениците в нашето средно училище. Проблемът има много измерения, което изисква изследователското умение те да бъдат обхванати максимално пълно, от една страна, и да се поставят точните акценти върху най-съществените и с голяма значимост аспекти на четивната грамотност, от друга страна. Още тук ще подчертая, че авторката на дисертационния труд проф. Таня Борисова притежава тези умения и е направила задълбочено изследване със съвременна продуктивна методология, като е разкрила всички съществени аспекти на четивната грамотност както в теоретичен план, така и въз основа на емпирични данни, които е анализирала чрез надеждни и валидни методи. С дисертационното си изследване тя си е поставила за цел да установи „динамиката в развитието на четивната грамотност през различните етапи на обучението на учениците в средното училище." (с. 11). За да постигне тази цел, е формулирала седем изследователски задачи с висока степен на операционализация на водещите конструкти, което осигурява изпълнимостта им. Освен това е задала критериите и показателите на своето изследване, като е подчертала, че по същество това са критериите и показателите, използвани в международното изследване на четивната грамотност PISA. Този подход е напълно обоснован, като се вземе предвид, че тя е направила основните анализи на четивната

грамотност на учениците в нашето средно училище най-вече по данните, получени в изследването на PISA. Наред с тях обаче е използвала и данни от международното изследване PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study), данни от външни оценявания в наблюдаваните класове, както и собствени данни. Тъй като една от задачите на дисертационното изследване е „да се проследи динамиката на четивната грамотност на изследваните ученици спрямо Държавните образователни изисквания и критериите на PISA“ (с.11), проф. Борисова прави задълбочен съдържателен анализ на използваните в различните изследвания инструменти и намира точни съответствия между айтеми в тях. Тъкмо въз основа на тези айтеми прави сравнителен анализ на данни за едни и същи ученици, получени в различните проекти, включително и във външните оценявания, през различни години. Така тя успява да направи лонгитюдно изследване на четивната грамотност на едни и същи ученици, което е едно от най-значимите й постижения. Благодарение на лонгитюдното изследване проф. Борисова установява значим спад в четивната грамотност на едни и същи ученици от 4 до 12 клас. Преди да започне анализа на данните, проф. Борисова е направила аналитичен преглед на изследванията по четивна грамотност. Разгледала е съдържанието и смисъла на основни дефиниции на това понятие, дадени от ЮНЕСКО, изследователите по проектите PIRLS и PISA, а така също и в Държавните образователни изисквания. Успяла е да установи общите компоненти в тези дефиниции и да аргументира необходимостта те да се обогатят с международно установените показатели за четивна грамотност, които да се използват от МОН в инструментариума за външно оценяване в средното ни училище. Освен смисловите съпоставки на дефинициите за четивната грамотност авторката прави и задълбочен критичен анализ на теоретичните постановки за този конструкт в различни научни области, като когнитивна наука, психолингвистика, текстова лингвистика, методика на обучението по роден език и др. Трябва да се даде висока оценка на тези анализи, в които водещите идеи са свързани с четивната грамотност, поставена в контекста на проблемите за видовете

грамотност, като функционална грамотност, вторична неграмотност, за неграмотността сред възрастните и за грамотността изобщо. Всеобхватно са разгледани компонентите на четивната грамотност. Особено пълно и задълбочено е представен един от най-важните й компоненти – разбирането на смисъла на прочетеното. Представени са смисловите и текстовите фактори, от които зависи разбирането. Набелязани са етапите, през които минава процеса на ограмотяването и обучението в четене с разбиране. Разгледани са основните принципи на ученето според конструктивистката концепция за образователния процес. Много добре аргументираната постановка за четенето като форма на общуване с текста насочва авторката към проблемите на комуникативната компетенция и нейните компоненти. Във връзка с това е представила няколко модела на комуникативна компетенция, които имат пряко отношение към четенето изобщо и към четивната грамотност по-специално. В тематично обособени раздели са представени с необходимата достатъчност международните изследвания на знанията и четивната грамотност, провеждани периодично през няколко години по проектите PISA, PIRLS и по други проекти в рамките на Европейския съюз. Фокусът на тези описания е върху методиката и най-вече върху резултатите. Напълно в съответствие с целите и задачите на дисертационното изследване резултатите за четивната грамотност, получени по тези проекти, са разгледани в контекста на съпоставителен анализ на резултатите на българските ученици с резултатите на учениците в останалите страни. Авторката е изтъкнала влошаването на четивната грамотност на българските ученици в сравнение със състоянието на четивната грамотност в другите страни, включени в проекта. Специално внимание е отделено на резултатите от външното оценяване по български език и литература на учениците от системата на българското средно образование. За техния анализ по класове, по методики и по критериите на PISA е отделена цялата втора глава. Проф. Борисова следи специално резултатите от външните оценявания в Бургаския регион в съпоставителен план с резултатите от националните изследвания. В прегледната диаграма 1 на стр. 147 тя е

показала резултатите от външното оценяване по БЕЛ на учениците в Бургаския регион за 7 години, от които се вижда резкият спад на знанията. За да може да са направи сравнение по години, тя е нормирала резултатите в проценти на верните отговори на тестовите задания. Процентът на верните отговори е спаднал от 81% през 2007 г. до 68% през 2013 г. Авторката е дала аргументирано обяснение на този спад, като е направила анализ на тестовите задания според критериите на PISA, анализ на отделните айтеми и др. Крайният й извод е, че въпреки някои несъответствия между съдържанието на тестовите материали в различните години наблюдаваният спад отразява действително влошаване на знанията по БЕЛ за последните 7-8 години. Една от задачите на дисертационното изследване е да се зададат праговете на четивната грамотност за 4 кл., 7 кл. и 12 кл. Проф. Борисова пристъпва към решаването на тези задача, след като е направила много задълбочен анализ:

- „на резултатите на учениците от един и същи випуск на Бургаски регион, съотнесени и съизмерени с резултатите на националните външни оценявания – четвърти, седми и дванайсети клас, както и с критериите за четивна грамотност на PISA“ (с. 298):
- на нормативните документи за ДОИ за обучението по БЕЛ;
- на критериите за четивна грамотност на PISA;
- на постановките за четивна грамотност на ЮНЕСКО и специалистите от Европейския съюз;
- на различните изпитни материали, използвани при външното оценяване по БЕЛ, като тестови задачи с избираеми отговори, подробен и трансформиращ преразказ и съответните изисквания за успешно справяне с тях.

Тя задава тези прагове в съответствие с критериите и показателите, въведени от PISA, а именно:

1. Намиране и извличане на информация;
2. Обобщаване и тълкуване;
3. Осмисляне и оценяване.

По-нататък тези критерии са систематизирани в шест стандартизирани равнища (таблица № 13) (с. 299 – 304), които са описани с операционни термини на езика на компетенции, знания и умения, а именно какво трябва ученикът да знае и да може да прави при четене на текст, за да удовлетвори критерия на съответното равнище. Разработката на праговите равнища за четивна грамотност на учениците, завършващи 4, 7 и 12 клас, е един от най-значимите научни и научно-приложни приноси в дисертационното изследване на проф. Таня Борисова. Те са своеобразен синтез на съществуващите в научната литература значими теоретични постановки за четивната грамотност, емпирични резултати от изследването на четивната грамотност на българските ученици в различни години по различни проекти и най-вече в проведеното от авторката лонгитюдно изследване на четивната грамотност на едни и същи ученици, проследени от 4 до 12 клас.

Дисертационното изследване на проф. Таня Борисова е фундаментален труд за четивната грамотност изобщо и за четивната грамотност на българските ученици по-специално. Теоретичният анализ на конструкта четивна грамотност е всеобхватен, задълбочен и обогатен със собствените идеи на авторката, които са резултат от многоаспектен анализ на огромен обем от емпирични данни, получени от изследвания на грамотността по различни проекти през последните 7-8 години. Изведените прагови равнища на четивната грамотност въз основа на теоретичния анализ и обобщените резултати от множество емпирични изследвания могат да се използват както в обучението на учениците в четене с разбиране, така и в бъдещите изследвания на четивната грамотност на учениците от българското училище. Анализът на тестови задачи и изпитни материали от гледище на адекватността им за измерване на съответните прагови равнища на четивната грамотност е с голяма практическа стойност. Трудът изцяло удовлетворява изискването за научната степен „доктор на науките“ да съдържа „теоретични обобщения и решения на големи научни и научноприложни проблеми, които представляват значителен и оригинален принос в науката“.

По темата на дисертационния труд са направени 22 научни публикации, от които 9 самостоятелни монографии, 3 монографии в съавторство, 3 статии на английски език, публикувани в списания, сборници, годишници с импакт фактор, 3 статии, публикувани в реферирани списания, и 4 публикации в сборници от конференции и годишници. По характер, брой и престижност на изданията тези публикации са напълно достатъчни, за да стигнат до научната общност резултатите от дисертационното изследване на проф. Таня Борисова.

Авторефератът предава точно и вярно съдържанието на дисертационния труд.

Справката за научните и научноприложните приноси отразява реалните научни и научноприложни постижения в дисертационното изследване.

Въз основа на високите си оценки за научните постижения в дисертационното изследване предлагам ДА СЕ ПРИСЪДИ научната степен ДОКТОР НА НАУКИТЕ на проф. д-р Таня Иванова Борисова. Призовавам и останалите уважаеми членове на научното жури да гласуват за това предложение.

София, 16 май 2017 г. Подпис:

/проф. д-р Енчо Герганов/